

Анализ на социалната ориентация на чужденци в България

Автори: Миряна Илчева, Център за изследване на демокрацията
Ангелина Кънева, магистърска програма по закрила на бежанци към Лондонския университет

април 2018 г.

Съдържание

I. Норми от националното законодателство и основни права като част от социалната ориентация на чужденци	3
1. Основни принципи на Конституцията, ценности на обществото	3
2. Забрана за дискриминация, средства за защита	7
3. Правосъдие и правоприлагане	9
4. Нарушения на правата.....	10
5. Права на заподозрените и обвиняемите	10
6. Правна помощ	11
II. Методология на преподаването на основи на националното право и основни права	11
1. Профил и квалификации на учителите	11
2. Методи на преподаване.....	12
3. Включване на местните общности в социалната ориентация	13
4. Наблюдение над дейности по социална ориентация.....	14
III. Оценка на въздействието на даването на информация за националното право и основните права като част от социалната ориентация	15
1. Съществуващи периодични и ad hoc оценки на системата за социална ориентация.....	16
2. Индикатори за оценка на системата за социална ориентация.....	16
3. Обратна връзка от бенефициентите.....	16
IV. Заключение и препоръки	16
1. Капацитет на системата за социална ориентация да повиши осведомеността на бенефициентите и да ги подготви за справяне с прояви на расизъм и ксенофобия	16
2. Препоръки.....	18
V. Източници	19

I. Норми от националното законодателство и основни права като част от социалната ориентация на чужденци

Както бе отбелязано в картографирането на социалната ориентация в България¹, в страната не съществуват специални курсове или модули за социална ориентация за търсещите убежище, бенефициентите на международна закрила (БМЗ) или други законно пребиваващи граждани на трети страни. Освен това съществуващите наръчници са по-скоро насочени към общински служители, отговарящи за интеграцията на чужденци, както и към други представители на институции и неправителствени организации и не предоставят структуриран учебен материал за основните права и задължения на чуждестранните граждани въз основа на основните принципи на Конституцията, ценностите на обществото и съществуващото законодателство.

Ето защо такъв материал трябва да се търси в следните (непреки) източници:

- Фрагменти и раздели в ръководства, наръчници и информационни брошури;
- уеб сайтове на институции, особено версиите на чужди езици, за да се види дали е възможно намирането на лесна за разбиране, систематична информация за правата и задълженията на гражданите, и съответните институции, и дали чужденците могат да намерят някакви данни, ако започнат да търсят сами;
- (ad hoc) усилията на отговорните институции и предоставящите услуги НПО, информация за които бе събрана чрез специални интервюта;
- редица уебсайтове, предоставящи юридическа и социална информация на търсещите международна закрила в България и предлагащи спорадична или по-систематизирана информация за правата и задълженията на чужденците, както и за структурата на правната и институционалната система на страната.

Ще бъдат споменати и предишните програми на Република България за интеграция на чужденци, функциониращи до 2013 г., където социалната ориентация е сериозен компонент, както и настоящата правна и стратегическа рамка на миграцията и интеграцията, в която директно се подчертава значението на социалната ориентация.

1. Основни принципи на Конституцията, ценности на обществото

Поради липсата на курсове или модули, предоставящи структурирана социална ориентация, този раздел се фокусира върху основните пътища, чрез които чужденците могат да получат информация за основните принципи на българската Конституция, за други законодателни актове и за основните ценности и нормативни принципи в обществото. Понастоящем, що се отнася до познаването на законодателството и институциите, се набляга предимно на правата и задълженията на лицата с лек превес на информацията за правата в по-практичен аспект (жилищно настаняване, здравно осигуряване, достъп до пазара на труда и т.н.).

¹ Манчева, М. Обзор на социалната ориентация: България, 2018, Център за изследване на демокрацията

Исторически погледнато, практиките в сферата на интеграцията припомнят, че социалната ориентация е била обект на сериозно внимание, що се отнася до предоставяне на информация за институциите, правата на лицата и начините за тяхната защита, в програмите на Република България за интеграция, функциониращи до 2013 г. В тези документи социалната ориентация и културната адаптация са изрично определени като основни принципи и включени сред програмните мерки².

Настоящата **наредба на Министерския съвет по въпросите на интеграцията**³ ясно споменава необходимостта чужденците да имат законосъобразно поведение и да се придържат към традициите на страната, към която следва да са насочени усилията за социална ориентация. Наредбата сочи, че чужденците трябва да изпълняват своите интеграционни задължения, да се присъединят към съответни интеграционни програми и проекти, както и към курсове по български език, да полагат усилия да се интегрират в местната общност и да зачитат нейните традиции и обичаи. В частност, те трябва да се съобразяват със закона и правовия ред и да не извършват незаконни действия. Съответно, Държавната агенция за бежанците (ДАБ) е длъжна по време на процедурата за предоставяне на международна закрила да предостави информационни материали, обясняващи на разбираем език правата и задълженията, произтичащи от споразумението за интеграция. Ролята на международните и неправителствените организации също се разглежда от Наредбата - те могат да подпомагат държавните органи по интеграцията и самите чужденци чрез ръководства и насоки, както и да предоставят консултации и експерти и да организират информационни събития.

Актуалната национална стратегия за миграция и интеграция за периода 2015-2020г.⁴ също говори за целенасочени дейности за развиване на социални и жизнено умения, промяна на нагласи, ценности и начин на мислене, за да се приспособят чужденците към спецификите на новата културна среда. Стратегията поставя интеграцията в социалния, културния и гражданския живот на обществото като приоритетна област за бъдещи действия⁵. Неотдавнашният проект на план за действие за 2018 г. в областта на интеграцията обаче не предвижда никакви мерки, свързани със социалната ориентация.

Към момента, първата среща на търсещите закрила с информация за основни права и задължения и принципи на българското право е по време на **сесиите и дискусиите, които ДАБ провежда** при тяхното приемане в центровете на Агенцията. Съгласно Закона за убежището и бежанците, правата и задълженията по време на процедурата за международна закрила се разясняват на чужденците – а са изброени и на информационни плакати, поставени в центровете. При подаване на молбата за международна закрила, с помощта на преводач, чужденците се запознават с основни насоки за процедурата, за компетентните органи, които дават статут на лица с международна закрила, за пребиваването в Република България, за видовете производства и за техните права и задължения като лица, търсещи международна закрила. При необходимост се дават и допълнителни сведения. Още преди регистрирането на молбата за международна закрила, ДАБ предоставя на чужденците писмено копие от указанията за правата и задълженията на разбираем за тях език. Дава се и информация за организации, предоставящи правна помощ и социално подпомагане. Чужденците биват информирани и за правото си на адвокат на всеки етап от производството, за да могат да защитят своите права и законни

² Български Червен кръст

³ Наредба за условията и реда за сключване, изпълнение и прекратяване на споразумението за интеграция на чужденците с предоставено убежище или международна закрила, 25 юли 2017 г., <https://www.lex.bg/en/laws/ldoc/2137169844>

⁴ Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2015 - 2020), <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=963>, стр. 30

⁵ Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2015 - 2020), <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=963>, стр. 46

интереси⁶. Лицата, търсещи закрила, подписват екземпляр от дадените им указания и разяснения, като по този начин удостоверяват, че са запознати със своите права и задължения⁷, макар че степента и дълбочината, в която ги разбират, следва да бъде обект на по-нататъшно проучване⁸.

Съществена част от интеграционните дейности на ДАБ са свързани с изготвянето на интеграционни профили на чужденците, подготвени от служителите на самата Агенция. Тридесет и осем такива профили са били изготвени през 2017 г., а за периода януари-март 2018 г. са изготвени още 31⁹, но те се отнасят по-скоро за демографските данни и трудовите умения на чужденците с оглед на бъдещата им интеграция.

Усилията на Агенцията се допълват от инициативи на неправителствени организации, а съвсем отскоро и от информационни видеоклипове, които се пускат в центровете за ДАБ и разясняват на търсещите закрила какво представлява процедурата за международна закрила, като им предоставят практическа информация за България и какви услуги от страна на различни организации могат да им бъдат предложени¹⁰. ВКБООН България и Фондацията за достъп до права имат публикувани и отделни информационни материали и брошури на различни езици, съдържащи обяснения за правата и задълженията на търсещите и вече получили международна закрила, както и за процедурата за предоставяне на закрила в България. Тези материали редовно се разпространяват в центровете на ДАБ и в домовете за временно настаняване на чужденци към МВР.

Социалната и културна адаптация се определя като приоритет и в програмата за обучение по български език, разработена от Каритас България и наскоро одобрена от Министерството на образованието и науката¹¹. Според стратегическите компоненти на програмата, личната и професионална реализация на чужденците е пряко свързана не само с езиковите им умения, но и с достатъчната информираност за културните особености на страната, тъй като това знание развива чувство за търпимост и уважение към непознатото и различното. Към целите, заложи в Програмата, се включва развиване на толерантността към културното разнообразие и на знанията за ежедневието, културата, поведенческите модели и ценностната система на българите. Акцентът е поставен върху потенциала на учителите за мултикултурно образование и способността им да внушават толерантност към различията и да насърчават уважението към културното разнообразие. Освен базисните знания за писане на жалба в полицията в случай на кражба или друг инцидент (ниво А2) обаче, програмата се занимава основно с историята и традициите на България на ниво В1 и В2.

Независимо от това, курсовете по български език, предлагани на търсещите и бенефициентите на международна закрила, често се превръщат във форум за разясняване на структурата на българската държава, законодателството и институциите, както и в място за разговори с чужденците относно теми като, например, какво представлява българската Конституция. Според интервюирани експерти учителите по чужди езици полагат предварителни усилия, за да се подготвят за евентуалните въпроси на чуждестранните граждани, да предоставят основна информация, както и да могат да ги препращат към допълнителни източници на информация. От друга страна, редица чужденци сами се интересуват от такива теми и стимулират учителите си да им предоставят повече подробности¹².

Основните организации, занимаващи се с интеграция, като Българския Червен кръст и Съветът на жените-бежанки в България, организират редовно **информационни сесии**, където социални работници и медиатори също предоставят информация на лица, получили международна закрила, за основните държавни институции¹³.

⁶ Държавна агенция за бежанците

⁷ Държавна агенция за бежанците

⁸ ВКБООН България

⁹ Държавна агенция за бежанците

¹⁰ ВКБООН България

¹¹ За повече информация, моля, вижте: <https://caritas.bg/novini/novini-bezhantsi/caritas-obuchenie-balgarski-ezik-bezhantsi/>.

¹² Български Червен кръст

¹³ Български Червен кръст

Информационни сесии и индивидуални консултации с търсещи закрила лица се предоставят и в центровете на ДАБ с помощта на мобилни екипи от адвокати, психолози, социални работници и медиатори¹⁴. Предлагаат се и занимания за културна ориентация за **чужденци, задържани в специалните домове за временно настаняване** на чужденци в Любимец и Бусманци, като фокусът е върху традициите и нормите в България, политическа и конституционна структура, както и върху осигуряването на възможност за придобиване на други основни знания, умения и нагласи за по-лесна адаптация към различията, с които чужденецът се сблъсква в новата си държава. Заниманията се извършват чрез неформални образователни дейности, презентации и информационни сесии¹⁵.

Поради липсата на структурирана учебна програма за социална ориентация, **индивидуалните консултации**, свързани с разясняване на правата и задълженията на чужденците, се оказват важен източник и основа на тяхната социална ориентация. Те се предоставят от НПО, работещи в сферата на правата на човека, като Фондация за достъп до права, Български хелзинкски комитет и Центъра за правна помощ – „Глас в България“.

По отношение на интернет ресурсите, които търсещите и бенефициентите на международна закрила могат да използват, наличните такива са концентрирани върху процедурата за предоставяне на закрила, докато правата и задълженията на лицата след получаване на статут са разяснени сравнително общо и обхващат главно правото на труд, образование, гражданство и събиране на семейство¹⁶.

Обещаващо е развиването на уебсайта **refugee.info**, чийто екип понастоящем работи върху разширяването на обхвата на предоставената информация и включването на по-подробен раздел за специфичните права и задължения на лицата, ползващи се от статут на международна закрила, който ще бъде достъпен на редица езици като арабски, дари, фарси, урду, френски и др. В допълнение на това, refugee.info разполага с екип, който дава съвети и насоки от правен характер и който е съставен от квалифицирани юристи от Фондацията за достъп до права, следящи актуалните развития и промени в процедурата за предоставяне на закрила. Те периодично актуализират съдържанието на уебсайта и раздела за често задавани въпроси и отговарят на чат съобщения от чужденци в реално време и директно от уебсайта. На такива съобщения се отговаря в рамките на два часа след идентифицирането им (през работните дни). По този начин, refugee.info предоставя онлайн форум за чужденци и получили международна закрила, в който да се задават въпроси, изискващи съвети от юридически характер, както и насочване или обща информация за права и задължения, които все още не са обхванати в детайли от съдържанието на самия уебсайт.

Основната трудност, отчетена от практиците в сферата на социална ориентация, е **систематизирането на (сравнително сложната) правна информация и нейното представяне пред чужденците в опростен вариант и на ясен и разбираем език**¹⁷. Като цяло сред аудиторията се наблюдават ниски езикови познания и невисока осведоменост относно действащите правила и съществуващите институции. Лесна за разбиране информация за правни процедури, включително наказателно правосъдие и институции, както и за права и задължения, може да бъде открита на уеб сайтове като <https://pravatami.bg/>. Там обаче, за съжаление, информацията не е адаптирана към нуждите на търсещите и получили международна закрила лица и е предоставена само на български език, поради което те няма да бъдат подробно разгледани в настоящия доклад.

По отношение на **специално обособено пространство**, в което мигранти да могат да получат социална ориентация, Информационно-интеграционният център на БЧК, финансиран от ВКБООН, предоставя възможност

¹⁴ MOM България

¹⁵ Каритас София

¹⁶ Например, вижте раздела за бежански или хуманитарен статут на asylum.bg и раздела, свързан с права на refugeeosean.com.

¹⁷ MOM България

за занимания от образователен и развлекателен характер, включващи и курсове по български език, както и помощ със справянето с административните процедури в България.

Центърът за интеграция на бежанци и мигранти „Св. Анна“ на Каритас София предлага редица услуги като социални консултации, психологическа подкрепа, курсове по български език, подкрепа за получаване на адресна регистрация, регистрация при общопрактикуващ лекар, търсене на жилище и работа, менторска програма и други дейности в подкрепа на процеса на интеграция на мигрантите. От гледна точка на запознаване на мигрантите с различни институции и процедури в България, Каритас София има създаден кариерен център, който предлага комбинация от скрининг на уменията на чужденците, техники за провеждане на успешно интервю за работа и подкрепа при писане на автобиографии и мотивационни писма, както и насоки за наличните възможности за намиране на работа в България като, например, от къде лицата да започнат с търсенето и какви очаквания трябва да имат относно заплати и видове договори. Работи се и директно с фирми, които имат подходящи свободни работни места и проявяват интерес да наемат мигранти. В „Св. Анна“ се провеждат и обучения по финансово управление. Каритас София възнамерява да създаде и компютърно пространство с достъп до интернет, което да даде възможност на хората да развиват и използват дигиталните си умения в търсенето на работа. Също така има планирано разширяване на обхвата на съществуващата менторска програма (която понастоящем е по-скоро фокусирана върху съпричастност и социални активности) чрез привличане на ментори, които да бъдат квалифицирани специалисти в определени области с цел съвети, обмяна на опит и осигуряване на подкрепа при търсене на работа на чужденците.

2. Забрана за дискриминация, средства за защита

В публичното пространство напълно липсва лесно разбираема и достъпна информация за защита от дискриминация, която да отговаря на нуждите на чужденците. Организациите в сферата отчитат дискриминация/тормоз главно в училищата въз основа на етническите различия, по което се работи основно под формата на индивидуални срещи с училищните директори. Дискриминационните елементи в достъпа до здравеопазване и заетост, както и жилищното настаняване на чужденци, остават неадресирани. Не се обръща внимание на процедурата за жалби пред Комисията за защита от дискриминация, или пред компетентните съдилища. Ето защо разпръснатата и фрагментирана информация относно защитата от дискриминация е сравнително теоретична, а настоящият доклад обръща внимание на някои нови инициативи като възможни канали за преподаване на темата.

- Основни правни норми - защитени признаци, забрана на дискриминация в определени области

Сред интеграционните дейности на основните заинтересовани страни, Наръчникът за правата и задълженията на чужденците с предоставен статут на бежанец или хуманитарен статут в Република България от 2008 г. на ВКБООН България¹⁸ се занимава косвено и със забраната за дискриминация, като говори за религиозните права и свободи на чужденците. Свободата на съвестта и свободата на религията се разглеждат на национално и международно равнище заедно със задължението на държавата да гарантира междурелигиозна толерантност и с ограниченията, които могат да бъдат поставени върху тези основни свободи. Направен е и преглед на основните регистрирани и нерегистрирани вероизповедания. Накрая се разглеждат и религиозните права и свободи на търсещите и получилите убежище, като се подчертава, че не могат да бъдат налагани никакви ограничения на техните права, основани, например, на религията, която те изповядват.

¹⁸ Радева, М., Ж. Донкова Права и задължения на чужденците с предоставен статут на бежанец или хуманитарен статут в РБ, UNHCR, 2008, стр. 112 и сл.

Акцентът върху религията при противодействието на дискриминацията сред чужденците се подчертава и в периодичните фокус групи за нуждите на търсещите и получили международна закрила лица, които се провеждат от ВКБООН. Те често се следват от време за въпроси и отговори, през което на чужденците се предоставя подходяща и съобразена с нуждите им информация¹⁹. Един от въпросите по време на фокус групите е дали чужденците се чувстват свободни да изповядват своята религия²⁰. По този начин се дава възможност за допълнителна информация относно равнопоставеността и евентуалните дискриминационни действия на религиозна основа.

По-скорошно усилие в практическа насока в тази област е младежката езикова менторска програма „Говори с мен“, разработена от международен консорциум, представен в България от Фондация „Лале“. Нейното предназначение е да събере двойки млади доброволци-ментори от местното население и младежи-мигранти, които в рамките на 10 срещи да се опознаят и разговарят по редица теми, за да придобият чужденците по-добри езикови познания, както и познания за местното общество, правила, навици и обичаи. Макар да се изпълнява от доброволци-неспесиалисти, той отваря значителна възможност за обсъждане на антидискриминационни теми в няколко аспекта. В насоките си за межкултурно обучение на мигрантите програмата набляга много на изучаването на културните особености на обществото, толерантността към различията и противопоставянето на стереотипите. В информационните сесии, предхождащи срещите на двойките ментор-бежанец, на бежанците се дава възможност да задават въпроси за страната и обществото, а менторите се насърчават да съберат поне основна информация за всички тези аспекти с цел подобряване на разбирането на бежанците. По-нататък в срещите на двойките по конкретни теми като „Семейство и приятели“ се обсъждат чувствителни аспекти като запознанства и ухажване, двойки от един и същи пол, културни особености на приятелството и семейни отношения. В срещата, свързана с култура и традиции, се обсъждат религиозни вярвания, празници и места за богослужение, като така темата за междурелигиозна толерантност се отваря за по-нататъшна дискусия.

- Основни институции и други заинтересовани страни – Комисия за защита от дискриминация, съдилища, правозащитни НПО

На чужденците не се предоставя никаква информация, било то систематично или спорадично, по отношение на основните институции и други заинтересовани страни в областта на борбата с дискриминацията, въпреки че тя се определя като приоритетна област в правната помощ, предоставяна от голям брой правозащитни НПО. Налице е списък с основните институции за правата на човека и НПО, към които жалбоподателите могат да се обърнат за помощ²¹.

- Съдебни и административни процедури - подаване на жалба до Комисията за защита от дискриминация, полицията, съдилищата

По-конкретно, като индикатор за общата липса на насочена към чужденците информация за борба с дискриминацията, интернет страницата на Комисията за защита от дискриминация има само автоматично преведена версия на чужд език, която прави намирането на информация за подаване на жалба до Комисията почти невъзможно. Освен това процедурата пред Комисията се счита за сравнително сложна и чужденците трябва да имат сравнително високо ниво на образование, за да могат да я задействат, въпреки че има данни за регистрирани случаи на оплаквания от чужденци до 2013 г.²²

¹⁹ Манчева, М. Обзор на социалната ориентация: България, 2018, Център за изследване на демокрацията

²⁰ ВКБООН България

²¹ Моля, вижте: <http://www.bghelsinki.org/bg/za-nas/programi/pravna-programa/informaciya-i-koordinati-na-institucii-i-organizacii/?preview>.

²² Български Червен кръст

3. Правосъдие и правоприлагане

На чужденците не се предоставя достатъчна информация относно структурата и функциите на българското правосъдие и правоприлагане, а малкото сведения са главно във връзка със ситуации, в които те могат да изпаднат.

- Основни правни норми – какво е разрешено и какво е забранено

Фокус групите на ВКБООН за оценка на нуждите на търсещите и получили закрила лица съдържат въпроси, свързани с това дали чужденците са били жертва на расистки и ксенофобски нападения и дали България може да се разглежда като приятелска държава. По този начин се отваря темата за това какво според закона се счита за забранено поведение.

В неотдавна издадена брошура за интеграция на граждани на трети страни, МОМ България и БЧК изброяват редица рискове, свързани с нелегалната миграция, като някои от тях са административни нарушения, а други се считат за престъпления. Сред тези актове са липса на необходимите документи за законно влизане в страната, нарушаване на условията на временен престой или пребиваване, надвишаването на срока на визите, извършването на стопанска дейност без съответното разрешение, работа без договор. Чужденците са предупредени и за рисковете от трафик на хора и каналджийство. Предупреждение в друг раздел пък се отнася до правилата за добросъседски отношения.

- Правоприлагане – структура на полицията, основни правомощия

Поради липсата на структурирано предоставяне на информация за българското правоприлагане, единствената инициатива, с която авторите са запознати, са усилията на ВКБООН България, допринасящи за запознаване с правосъдието и правоприлагането за много важна група от чужденци - задържаните в специалните домове за временно настаняване в Бусманци и Любимец. За тях е изработен видеоклип, разясняващ правата и задълженията им, който се пуска на специални екрани в центровете²³.

- Съдебна система – съдилища, прокуратура, разследващи органи

Както бе споменато по-горе, информация за структурата и функциите на съдебната власт се дава главно по отношение на специфични ситуации, в които чужденците могат да попаднат.

Уебсайтът asylum.bg, създаден от Българския хелзински комитет (БХК) с финансовата подкрепа на ВКБООН, дава основна информация за съдебната власт на страната чрез разяснения на съдебните процедури, свързани с получаването на закрила. Разглеждат се и различните съдебни инстанции, както и правата на участващите лица.

Основна правна информация се предоставя и от мобилни екипи от адвокати, психолози и социални работници, които посещават центровете на ДАБ и специалните домове за временно настаняване на чужденци към МВР. Съдебните и административни органи са представени главно по отношение на приложимите процедури, като особено внимание се обръща на сроковете, които чужденците често пропускат поради незнание и липса на информация.²⁴

Интернет страницата на **Прокуратурата на Република България** съдържа версия на английски език за структурата на институцията, както и версия на английски език на формуляра, с който могат да се подават жалби

²³ ВКБООН България

²⁴ МОМ България

за престъпления и други незаконни деяния. Няма информация за това дали тази възможност е известна на чужденците и, ако да, как те я използват.

4. Нарушения на правата

Цялостното наблюдение на авторите е, че основните организации, работещи в сферата на интеграцията в България, по принцип съветват чужденците да подават жалби при нарушаване на техните права чрез правозащитни и предоставящи услуги НПО. Както и в други области, и тук не се предоставя систематична информация за това как да се подаде жалба, ако някой пострада от нападение или друго престъпление или ако правата му са нарушени. Това прави процесът по подаване на жалби много зависим от често спорадичното финансиране на проектите на различни НПО и от персонала, който те могат да си позволят да наемат и който да отговаря на въпросите на мигрантите и да им помага да се обърнат към съответните власти.

Подаването на жалби за кражби или други инциденти е включено в програмата за обучение по български език, разработена от Каритас България и наскоро одобрена от Министерството на образованието и науката, като част от по-обширната тема в ниво А2, посветена на здравето, безопасността и извънредните ситуации. Това сравнително базово познание по темата и свързаните с него термини би могло да продължи да се разширява в курсовете от по-високо ниво с по-богата терминология, упражнения за комуникация с органите на реда и т.н.

Програмата за младежки езикови ментори „Говори с мен“, описана по-горе, предоставя платформа за обсъждане на прояви на расизъм или престъпления от омраза и как чужденците да им се противопоставят по отношение на една от основните си теми: спорт. Паралелно с обсъждането на любимите спортове, спортни събития и събития в града, менторите и бежанците говорят и за спортното хулиганство и как да избягват такива групи, включително и като научат за местата, на които обикновено те се събират и посещават. Това би могло да предостави значителна възможност на местните наставници да дадат на мигрантите поне основни познания за това как да се оплакват на полицията за възможни прояви на омраза и какви действия да предприемат след това.

Специфичен аспект на работата по темата за предотвратяване на престъпленията сред чужденците, особено в регистрационно-приемателните центрове на ДАБ и централите за задържане на мигранти, се съсредоточава върху борбата с трафика на хора. Чужденците се съветват да не предоставят документите си за самоличност на никой, когато не познават²⁵.

Съветът на жените бежанки и Каритас София понастоящем са в начален стадий на създаване на проекти за обучение по правата на човека в София и Харманли за възрастни мигранти и съответно за деца и юноши мигранти. Проектите ще бъдат финансирани и подкрепени от УНИЦЕФ България и ще имат силен акцент върху овластяването на жените и момичетата и подобряване на информираността за насилието, основано на пола.

5. Права на заподозрените и обвиняемите

Не се дава информация на чужденци относно правата на заподозрените и обвиняемите.

²⁵ MOM България

6. Правна помощ

Лицата, търсещи закрила в България, се запознават със системата за правна помощ в страната предимно чрез правната помощ, която могат да получат по време на процедурата си за международна закрила. По-специално, Националното бюро за правна помощ (НБПП) поддържа версия на интернет страницата си на английски език, където са обяснени основните приложими норми и процедури.

- Основни правни норми – видове дела, условия

Липсва систематична информация, която да се дава на чужденците относно основните правни норми, засягащи правната помощ. Чужденците, които желаят да получат повече информация, могат да се консултират с англоезичната версия на уебсайта на НБПП, където са обяснени основните случаи, при които се предоставя правна помощ и групите лица, на които тя се предоставя.

- Основни институции и други заинтересовани страни - НБПП, адвокатски съвети, правозащитни и други НПО

Финансираният от ВКБООН България уебсайт на БХК, asylum.bg, дава основен преглед на двата основни алтернативни начина, които търсещите закрила могат да използват, за да получат правна помощ в рамките на своята процедура. Това са, от една страна, услугите на неправителствени организации като самия Български хелзинкски комитет, а, от друга, Националното бюро за правна помощ, чиято работна процедура е описана накратко. Специално внимание е обърнато на факта, че и в двата случая назначаването на адвокат е бесплатно и не се изисква допълнително плащане. Уебсайтът refugee.info също така предоставя подробен списък на доставчиците на правни услуги и кратко описание на предлаганите от тях възможности, преведен на езиците, които най-често се използват от търсещите и бенефициентите на международна закрила. Англоезичната версия на уебсайта на НБПП предоставя основна информация за правомощията и отговорностите на Бюрото.

- Процедури - как се кандидатства и получава правна помощ

На чужденците обикновено се обяснява как да търсят помощта на НПО. Англоезичният вариант на уебсайта на НБПП обяснява основните процедури за получаване на правна помощ от държавата.

II. Методология на преподаването на основи на националното право и основни права

1. Профил и квалификации на учителите

Поради липсата на структурирана социална ориентация в България, някои насоки за желан профил на учителите по български език и култура на чужденци могат да се намерят в стратегическите части на програмата за обучение по български език, разработена от Каритас България и наскоро одобрена от Министерството на образованието и науката. В програмата се посочва, че учителите по български език и култура за възрастни, подали молба и бенефициенти на международна закрила, трябва да бъдат подготвени за подобен вид обучение, което се счита за много специфично. Те трябва да вземат предвид редица фактори като раса, етническа принадлежност, религия и култура, с която вероятно не са много запознати. Също така е необходимо да

демонстрират толерантност, спокойствие и сигурност, за да предадат същите чувства и на учениците си, т.е. да играят ролята на модел и посредник между тяхната култура и местната. Учителите би следвало да отговарят на всеки въпрос с необходимото внимание и да адаптират учебните материали към специфичните нужди на обучаемите.

На практика учителите по български език, които често предоставят основна информация за държавата и нейните закони и институции, се избират, поне в столицата, на база езиковата си квалификация и предишен опит в преподаването на български като чужд език. Извън столицата обаче такъв специфичен преподавателски опит в българския език е рядък, така че се наемат учители от масови училища²⁶.

Другият тип специалисти, ангажирани в предоставянето на социална ориентация на чужденци, са социалните работници. Те се наемат предимно сред самите мигрантски общности поради техния говорим език и знания за общността (за съответните национални и етнически групи) и получават професионални обучения от институции и организации, предоставящи различен вид услуги²⁷.

2. Методи на преподаване

Програмата за обучение по български език, разработена от Каритас България и наскоро одобрена от Министерството на образованието и науката ²⁸ съдържа и насоки за методите на преподаване на български език и култура на мигранти. Уроците трябва да се планират добре и да се използват различни техники за преподаване, преговор и обработка на информацията. Инструкциите, дадени от учителите, трябва да бъдат кратки, ясни, прости и разбираеми за учениците на по-ниски езикови нива, за да се постигне по-добър фокус и концентрация на обучаемите върху самото съдържание. Препоръчва се полагането на усилия за създаване на силна връзка между учебната програма, учителите, учениците, учебните материали и практиката.

Експерти от различни институции като Инспекцията по труда, Агенцията по заетостта и Агенцията за социално подпомагане, както и Гранична полиция, Български хелзинкски комитет и МОМ България, редовно участват в организирането на информационни сесии с чужденци²⁹.

По отношение на информационните сесии, провеждани от основните организации в сферата на интеграцията, участниците във всяка сесия са между десет и двадесет души, на които се разясняват правата по Закона за убежището и бежанците, както и достъпа до пазара на труда, документите за самоличност и различните здравни услуги³⁰.

Предоставят се и индивидуални консултации относно правата и задълженията на чужденците.

Екскурзии и учебни посещения (предимно на исторически забележителности) се организират като част от инициативите на различни НПО.

²⁶ Български Червен кръст

²⁷ Български Червен кръст

²⁸ За повече информация моля, вижте <https://caritas.bg/novini/novini-bezhantsi/caritas-obuchenie-balgarski-ezik-bezhantsi/>.

²⁹ Български Червен кръст

³⁰ Български Червен кръст

3. Включване на местните общности в социалната ориентация

Въпросът за включването на местните общности в социалната ориентация на мигрантите е от особено значение на ниво политики, дори в групите за оценка на потребностите на търсещите и получили международна закрила лица на ВКБООН изрично се поставя въпросът дали чужденците биха участвали в дейности, целящи да свържат и обединят местната общност и мигрантите.

Както при другите компоненти на социалната ориентация в България, участието на приемащите общности е по-скоро ad hoc и спорадично. Независимо от това, основни действащи лица в областта на интеграцията организират редица мероприятия и инициативи с цел да обединяват мигрантите и местните общности, всяка общност да научи повече за културата на другите и да се разрушат съществуващите стереотипи. Например, в регистрационно-приемателния център на ДАБ в Харманли се прави фестивал за графити³¹, чиято цел е да обедини мигрантите и местното население чрез изкуство и развлечения, променяйки предразсъдъците и преодолявайки бариерите между общностите. Организират се и съвместни спортни дейности като футболни турнири на МОМ България за деца и възрастни, отново в Харманли, с отбори, съставени от мигранти, служители на ДАБ и НПО и членове на местната общност³².

Предвид широко разпространените настроения на приемащата общност срещу бежанците, мрежата Каритас се е заела с проблема както от застъпническа гледна точка, така и чрез програмите си на терен, засилвайки контактите между българи и бежанци - от менторството, при което българи се групират с бежанци според възраст, интереси и т.н., до "Проект Бежанци" - съвместна инициатива между CVS България и Каритас София, където млади доброволци (българи и чужденци) преподават различни умения в центровете на ДАБ, включително и сесии за политическата структура и култура на България.

Правят се опити за увеличаване на броя на българите, участващи в тези дейности, за да могат подобни програми да създадат по-голям интерес и сред местната общност. Каритас София започва да прави повече социални събития с експерти и доброволци, като дискусии на чаша чай с приятели и съседи, посещения на културни прояви, които се стремят да увеличат максимално взаимодействието на бежанците с членовете на приемащата общност. Организацията продължава да е и домакин на ежемесечни културни вечери в София с теми, вариращи от музика, типични танци и кухня от страните на произход на мигранти до традиции и обичаи в определени райони на България. Освен това през лятото се организират редица пикници и мероприятия на открито, които имат за цел да дадат възможност на чужденците да общуват с българите и по този начин да улеснят процеса на интеграция³³.

През май 2017 г. „Мулти Култи“ и „Каритас София“ съвместно организират 4-дневен фестивал на солидарността като към момента се подготвя и изданието за 2018 г. Подобна инициатива следва и през октомври 2017 г., обявен за „Месец на бежанеца“, изпълнен с дейности и събития, насочени към запознаване на българските граждани с историята и положението на бежанците³⁴. Освен това МОМ България организира ежегоден Кинофестивал за миграцията в София и Харманли, който трае една седмица. Фестивалът е отворен за всички и е последван от различни дискусии и събития.

Наскоро стартиралият 4-годишен проект на МОМ България, финансиран от Фонд „Убежище, миграция и интеграция“ за повишаване на осведомеността на българската приемаща общност и мигрантските групи (2017-

³¹ Държавна агенция за бежанците, МОМ България

³² МОМ България

³³ Каритас София

³⁴ „Humans in the Loop“, Български Червен Кръст, ВКБООН България, Каритас София, Съвет на жените бежанки в България, МОМ България, CVS, „Beautiful Faces of Syria“

2021 г.)³⁵, представлява много важна всеобхватна следваща стъпка за включването на приемащите общности в процеса на социална ориентация и интеграция на мигрантите. Основната му цел е да улесни интеграцията на мигрантите чрез повишаване на осведомеността и толерантността, намаляване на межкултурните различия и улесняване на културната адаптация и приемане в българското общество. Освен информация и подкрепа за около 3500 чужденци, включително лица от уязвими групи, ще бъде разработена комуникационна стратегия, включваща 3 видеоклипа за национални медии и 16 мултикултурни дейности за улесняване на културната адаптация и повишаване на толерантността. Проектът има амбицията да предложи мултикултурна компетентност и практическо участие в интеграционния процес на гражданското общество, социалните партньори, българските медии, местните власти и международните и неправителствени организации. Това в крайна сметка ще допринесе за преодоляването на недоверието и намаляването на ксенофобските тенденции, възникнали в България след 2014 г. Сред 16-те межкултурни дейности са спортни събития, филмови и кулинарни фестивали, театрални, концертни и фолклорни събития с активното участие на приемащата общност.

4. Наблюдение над дейности по социална ориентация

Като част от разработването на настоящия анализ част от авторския екип присъства на **информационна сесия, организирана от българската неправителствена организация Център за правна помощ „Глас в България“** с група от около 10 еритрейци със статут на международна закрила, релокирани от Италия. Сесията се проведе в неформална и приятелска среда в Информационния център на Българския Червен кръст, добре познат на търсещите и получили международна закрила лица поради многобройните предлагани в него услуги.

Двамата главни лектори бяха юристи от организиращата срещата НПО. Лекцията бе структурирана в кратки презентации, последвани от въпроси и коментари на бенефициентите. Важно е да се отбележи, че за преводач бе поканен представител на същия регион, който живее в България от много години и има българско гражданство. По този начин той се яви като медиатор за въпросите и опасенията на бенефициентите и същевременно представител на домакините, способен да свърже и адресира правни и социални специфики по начин, разбираем за чужденците, и да им даде насоки за разрешаване на многобройните им проблеми. Освен това, друга организация, занимаваща се с интеграция, бе поканена да предложи на новодошлите храна и да ги насърчи по пътя на тяхната интеграция. Бяха раздадени и листовки на трета организация, съдържащи основните права и задължения на чужденците. Така информационната сесия се оказа общо усилие на значителна част от българските НПО, работещи по интеграцията на чужденци, както и на представител на имигрантската общност, който даде важни насоки относно местните навици и традиции.

Двете основни теми, обсъждани по време на сесията, бяха правата и задълженията на бенефициентите на международна закрила и възможностите им за интеграция. Правата и задълженията на чужденците бяха обяснени чрез нагледна таблица, очертаваща следните категории права: право да живеят и да се движат свободно в страната, право на жилище, право да работят, да получават здравни грижи, право на семейство, образование, право да гласуват, да служат в армията, задължение да спазват закона, възможност да пътуват и да живеят в други държави – членки на ЕС, възможност да придобият българско гражданство. Срещу всяко право или задължение беше отбелязано с „да/не“ дали важи за българските граждани и съответно за получилите международна закрила. По този начин чужденците имаха възможността лесно да разберат, че техните права и задължения, с много малки изключения, са същите като тези на българските граждани.

Обект на притеснения от страна на бенефициентите бяха няколко теми. Те споделиха, че правото им да работят е значително възпрепятствано от невъзможността да се придвижват из града в търсене на подходяща работа.

³⁵ MOM България

Бяха изказани и притеснения във връзка със здравното осигуряване и високите цени в сферата на здравеопазването. Чужденците бяха много заинтересовани от възможността да пътуват и да живеят в други страни – членки на ЕС, тъй като много от тях заявиха, че имат роднини и приятели там. Голяма част от времето за дискусия беше отделено за възможността за събиране на семейства и съответната процедура на Държавната агенция за бежанците. Чужденците бяха посъветвани да започнат да посещават курсове по български език в центъра на ДАБ, в който са настанени, както и в центъра за интеграция на БЧК колкото е възможно по-скоро, за да подобрят комуникативните си умения и да увеличат шансовете си за намиране на работа.

Възможностите за интеграция съобразно законодателството бяха подробно представени, но юристите не пропуснаха да споделят с чужденците опасенията си, че тези възможности за момента са чисто теоретични и никоя община не е изявила желание да сключи споразумения за интеграция с чужденци, въпреки че всички релокирани лица са удостоверили желанието си за интеграция. Същевременно на бенефициентите на международна закрила бяха обяснени нарастващите нужди от работна ръка на българския пазар на труда и те бяха уверени, че имат шанс да намерят подходяща работа в най-търсените сектори.

Цялостното впечатление от наблюдението е, че имайки предвид липсата на структурирана програма за социална ориентация, информационните сесии изглежда са един от много подходящите начини за предоставяне на информация на чужденци относно основни права, законодателство и институции. Те са и би следвало да бъдат използвани за прилагане на ad hoc модули за социална ориентация, както и за тестване на нови методи и подходи за предоставяне на такъв тип информация на чуждестранни граждани.

Представител на екипа по проекта също така успя да посети и една от ежегодните фокус групи, водени от **ВКБООН** във връзка с нуждите на търсещите и получили международна закрила лица. Въпреки, че не бяха повдигнати никакви конкретни въпроси за социална ориентация, расизъм и ксенофобия, все пак бяха отчетени пропуски в разбирането на участниците за общуване с институции, особено училища, здравноосигурителни органи и институции и организации в сферата на международната закрила, и фасилитаторите на фокус групата дадоха съответна информация. Не бе споделена информация дали получилите закрила лица са получили социална ориентация по време на и след процедурите за международна закрила. По този начин, на практическо ниво, бе доказана нуждата от интегриране на информация за правни и институционални аспекти на живота в приемащата държава на всяка стъпка от процедурата по закрила.

III. Оценка на въздействието на даването на информация за националното право и основните права като част от социалната ориентация

Оценката на въздействието на социалната ориентация върху живота и положението на чуждестранните граждани в страната се възпрепятства от липсата на орган в България, който да анализира, създава, хармонизира и координира държавните политики в областта на миграцията като цяло. Все още предстои въвеждането на социалната ориентация като част от регулярните усилия за интеграция от страна на институции и неправителствени организации. Чак след това би било възможно да се изготви оценка на въздействието й върху живота на чужденците.

1. Съществуващи периодични и ad hoc оценки на системата за социална ориентация

Не съществуват обществено известни институционални оценки по отношение на системата за социална ориентация и интеграция. Както неколнократно се подчертава в настоящия анализ, въпреки че няма специфични курсове или модули за социална ориентация за търсещите и бенефициентите на международна закрила, съществуват редица други дейности и инициативи, които включват такива елементи. В тази връзка Каритас София извършва редовна оценка на всички подобни дейности, които предлага като част от по-обширните си проекти - всички видове помощ и услуги се преглеждат и анализират периодично спрямо първоначално зададени показатели и, при необходимост, се адаптират в съответствие с наличните възможности и специфичните нужди на хората.

2. Индикатори за оценка на системата за социална ориентация

Не съществуват обществено известни институционализирани показатели относно системата за социална ориентация и интеграция, но инициативите, свързани с ориентацията, все пак се измерват по отношение на тяхното покритие по отношение на броя на участниците и съответните им профили.

3. Обратна връзка от бенефициентите

Няма институционална система за публикуване на обобщена обратна връзка от бенефициентите относно системата за социална ориентация и интеграция. Независимо от това, редица неправителствени организации³⁶ се грижат всички бенефициенти да имат достъп до подходящи и достъпни канали за обратна връзка и оплаквания, особено оплаквания от чувствителен характер, включително твърдения за сексуална експлоатация и злоупотреба, измами и корупция, както и всякакви общи предложения и коментари на бенефициентите по отношение на подобряването на качеството и пригодността на езиковите курсове, менторските програми и други социални събития и дейности. Работи се и по създаването на механизъм за обратна връзка и подаване на оплаквания.

IV. Заключение и препоръки

1. Капацитет на системата за социална ориентация да повиши осведомеността на бенефициентите и да ги подготви за справяне с прояви на расизъм и ксенофобия

³⁶ Каритас София

- По отношение на обхвата;
- По отношение на регулярността;
- По отношение на разглежданите теми;
- По отношение на дълбочината на представяне на материала;
- По отношение на профила на преподавателския персонал и неговите подходи.

Всички източници, дейности, инициативи, обучения и услуги, предоставяни от основните действащи лица в сферата на интеграцията в България, споменати в този анализ, по един или друг начин спомагат за повишаване на осведомеността на бенефициентите за справяне с прояви на расизъм и ксенофобия, и им помагат чрез придобиване на допълнителни знания, умения и опит. В повечето от случаите обаче, макар и не във всички, подобен тип услуги на НПО се предоставят спорадично, по начин, който не е устойчив, и не заемат място сред редовните дейности на организациите. Освен това, въпреки че не може да се събере статистическа информация за точния брой на обхванатите лица, практиците на терен отбелязват, че обикновено участниците в такива дейности и услуги са малка част от получилите международна закрила, които живеят на външни адреси и които вече участват и в други програми за интеграция.

По този начин настоящите спорадични усилия за социална ориентация в България не показват достатъчен капацитет за противодействие на расистки и ксенофобски действия, както по отношение на обхват (тъй като групите, до които са достигнали, са много малки), така и по отношение на редовност, тъй като представляват инициативи по проекти, зависещи от финансирането на ЕС и други донори. Освен това обхванатите области са много малко в сравнение с основите на законодателството, правата и процедурите, които чуждестранните граждани би следвало да познават. Липсва достъпна и лесна за разбиране, публична и многоезична информация за цели сектори от правната и институционалната система на страната. Сред тях са равнопоставеността и недискриминацията, които се считат за „прекалено сложни“ в сравнение с често ниската грамотност сред чужденците, и правоприлагането, с което мигрантите могат да се сблъскат, както като заподозрени, така и като жертви на престъпления и други нарушения. Така подходът на насочване на чужденци, нуждаещи се от съдействие от органите на наказателното правосъдие, към служебни и НПО адвокати се оказва недостатъчен, за да ги овласти срещу всички възможни закононарушения, които биха могли да ги засегнат. Нещо повече, информацията за основните права и за институциите, които ги защитават, ще засили и способността на чужденците да предотвратяват и актове на омраза срещу приемащата общност.

Дълбочината на представяне на материала все още е недостатъчна, за да даде на мигрантите подходящи юридически и институционални познания. Въпреки ниските нива на грамотност и образование, сложните норми и структури следва да се превръщат в лесни за разбиране стъпки, които чужденците да следват, ако им се наложи да се свържат със съдебна или правоохранителна институция или с антидискриминационен орган.

За щастие, българските институции и неправителствени организации в сферата на социалната ориентация са събрали разнообразен персонал –учители, социални работници, юристи и т.н. Този човешки ресурс трябва да бъде поддържан и допълнително обучен за интегриране на социалната ориентация и знанията за основните права във всяка стъпка от комуникацията с чуждестранните граждани. Подходът на преподаване, особено от страна на институциите, трябва да бъде опростен и да се отдаде необходимото внимание на адаптирането му към профила на бенефициентите.

2. Препоръки

По отношение на **правната и институционалната рамка** социалната ориентация следва да бъде включена сред приоритетите на междуинституционалните органи, координиращи процесите на миграция и интеграция, с изрични правомощия и задължения на всички заинтересовани страни - ДАБ, МВР, МОН и т.н. По-ясни разпоредби следва да бъдат включени в наредбата за интеграция, както и в нормативната уредба на местно ниво, тъй като понастоящем местните власти получават значителни отговорности по отношение на интеграцията.

На **практическо ниво** е наложително търсенето на връзки със системата на основното и средното образование. Въз основа на наскоро въведените норми, които допълнително улесняват достъпа до образование на децата, търсещи и бенефициенти на международна закрила, те получават информация за основите на функционирането на българската държавна и образователна система, за функционирането на училищата, за дипломирането им и др. Освен това, важни действащи лица в областта на интеграцията, като ВКБООН България, Каритас, CVS, Български Червен кръст и Мулти Култи предприемат координирани усилия в сферата на образованието, насочени и към въвеждането на модули по толерантност в училищата, където преподавателите ще бъдат обучени да обясняват понятия като равни права на хората независимо от произхода им. Крайната идея на това съвместно усилие е да се предложи на Министерството на образованието и науката модулът по толерантност да се включи в редовната учебна програма³⁷. Тези усилия трябва да бъдат внимателно наблюдавани и разширени в посока гражданско образование на възрастни чужденци. Трябва да се търсят връзки и със съществуващи инициативи като „Праводач“, които се стремят да предоставят лекции и обучения по въпросите, свързани с основните права, престъпления и наказания, право на ЕС, избори и т.н.

Една от точките, в които би могло да се търси пространство за въвеждане на гражданско образование, е изпитът по български език, който чужденците трябва да преминат, за да придобият българско гражданство. Този изпит изисква от кандидатите известно обществено познание, тъй като текстовете, които се разглеждат, често са свързани със съвременни социални проблеми като условията на живот, важни обществени фигури и т.н. В тази връзка би било добре да се предложи специфично езиково обучение с акцент върху изпита за придобиване на гражданство, което да се комбинира с основни граждански познания, за да се подготвят чужденците за пълноценно участие в обществото.

Съществува сериозна нужда от вплитане на обучение по толерантност в сесиите с чужденци, провеждани в центровете на ДАБ. Поради това се планира обучение в центровете в София и Харманли, насочени както към деца, така и към техните родители.

На фона на изтъкваните от експертите недоверие към държавните институции, неоправдани очаквания, представи, че съдебните процедури траят твърде дълго, и страхове на чужденците да подават жалби, тъй като не могат да представят доказателства за претърпяното от тях, антидискриминационните органи, полицията и съдилищата следва да разработят специални ръководства за даване на информация и работа с чужденци, заподозрени или жалбоподатели в различни производства.

Успешното противодействие на расизма и ксенофобията срещу чужденци в България зависи не само от стратегиите и мерките в областта на образованието, участието и повишаването на осведомеността, а и най-вече от въвеждането на социалната ориентация като част от постоянните интеграционни усилия на институции и НПО.

³⁷ ВКБООН България

Ето защо търсещите и получилите закрила се нуждаят не само от повърхностна информация за своята социална ориентация, но и от по-дълбоко и детайлно представяне на основните ѝ аспекти.

V. Източници

Манчева, М. Обзор на социалната ориентация: България, 2018, Център за изследване на демокрацията

Наредба за условията и реда за сключване, изпълнение и прекратяване на споразумението за интеграция на чужденците с предоставено убежище или международна закрила, 25 юли 2017, <https://www.lex.bg/en/laws/ldoc/2137169844>

Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2015 - 2020), <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=963>

Писмо от Държавната агенция за бежанците до Центъра за изследване на демокрацията, 3 април 2018

Интервю с представител на ВКБООН България

Разработените от „Каритас“ програми за обучение по български език за бежанци са утвърдени от МОН, <https://caritas.bg/novini/novini-bezhantsi/caritas-obuchenie-balgarski-ezik-bezhantsi/> 31 януари 2018

Интервю с представител на Българския Червен кръст

Интервю с представител на МОМ България

asylum.bg

refugeeocean.com.

Радева, М., Донкова, Ж., Права и задължения на чужденците с предоставен статут на бежанец или хуманитарен статут в РБ, ВКБООН, 2008 г.

Проект „Говори с мен“, Фондация Лале, http://www.tulipfoundation.net/news/talk_final-529/#sthash.u2WTCAdf.dpbs

Списък с институциите и организациите, предоставящи правна или друг вид помощ, Български хелзинкски комитет, <http://www.bghelsinki.org/bg/za-nas/programi/pravna-programa/informaciya-i-koordinati-na-institucii-i-organizacii/?preview>.

Примерни тестове за придобиване на българско гражданство, <http://www.ckoko.bg/page.php?c=24&d=19>.

Интервю с представител на Каритас София